

183.1
KER

G. B. Kerferd

Η ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Μετάφραση
Παναγιώτης Φαναράς

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Στην αρχική της μορφή τη μετάφραση διάβασε η καθηγήτρια
του Πανεπιστημίου Κρήτης Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου.

Τίτλος πρωτοτύπου: *The Sophistic Movement*, Cambridge 1981

© Cambridge University Press, 1981

© για την ελληνική γλώσσα: Ίνστιτούτο του Βιβλίου -
Α. Καρδαμίτσα, Άθήνα 1996

ISBN 960-354-022-0

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ
ΑΘΗΝΑ 1999

οἱ ἄνθρωποι ὑπερφανεύονται γιὰ ἓναν κατάλογο εἴκοσι πέντε προγόνων καὶ ἀνάγουν τὴν καταγωγή τους μέχρι τὸν Ἡρακλῆ, τὸν γιὸ τοῦ Ἀμφιτρώνα, αὐτὸ τοῦ φαίνεται ὅτι φανερώνει μιὰ παράξενη μικρόψυχη νοοτροπία. Γελά μὲ αὐτοὺς ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ὑπολογίσουν ὅτι ἦταν ἀπλῶς ζήτημα τύχης τί εἶδους ἄνθρωπος ἦταν ὁ εἰκοστός πέμπτος πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀμφιτρώνα ἢ, γιὰτί ὄχι, καὶ ὁ πεντηκοστός. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος εἶναι ποὺ περιγελοῦν οἱ πολλοί, ἐπειδὴ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι φέρεται ὑπεροπτικά καὶ διότι δὲν μπορεῖ νὰ κατανοήσει τὴν [παραδεδεγμένη] πραγματικότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Παρόμοια ὡς πρὸς τὴ σημασία τους εἶναι τὰ λόγια τοῦ χοροῦ σὲ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο τοῦ Εὐριπίδη ποὺ παραδίδει ὁ Στοβαῖος (ἀπ. 52N), ὅπου διαβάζουμε: «Ὁ λόγος μας εἶναι ὑπερβολικός, ἂν ἐπαινοῦμε τὴν εὐγενῆ καταγωγή στοὺς θνητοὺς. Γιατί, ὅταν πρὶν ἀπὸ πολὺ καιρὸ γιὰ πρώτη φορὰ ἦρθαμε στὸν κόσμο, καὶ ἡ Γῆ ποὺ εἶχε γεννήσει τοὺς θνητοὺς μετὰ χώρισε τὸν ἓναν ἀπὸ τὸν ἄλλο, τὸ ἔδαφος μὲ τὴ διαδικασία τῆς ἀνατροφῆς ἀποτύπωσε στὸν καθένα μιὰ ὁμοία μορφή. Δὲν ἔχουμε ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά. Καὶ οἱ εὐγενοὺς καταγωγῆς καὶ οἱ ταπεινῆς καταγωγῆς εἶναι τὸ ἴδιο γένος. Ὁ χρόνος εἶναι ποὺ νόμῳ κάνει τὴν εὐγενῆ καταγωγή ζήτημα ὑπερφάνειας». Ἐδῶ ἀξίζει ἴσως νὰ λεχθεῖ ὅτι αὐτὸ τὸ χωρίο δὲν λέει ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσης ἀξίας, παρὰ μόνο ὅτι δὲν πρόκειται νὰ διαπιστωθεῖ ὅτι ἡ ἀξία σχετίζεται μὲ τὴν εὐγενῆ καταγωγή.

Πολὺ πιὸ ἐπιφυλακτικὴ ἦταν ἡ κριτικὴ τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας. Πράγματι εἶναι ἀμφίβολο ἂν στὸν πέμπτο αἰῶνα προχώρησε κανεὶς πέρα ἀπὸ τὸ νὰ διατυπώσει τὴν ἄποψη ὅτι πολλοὶ ποὺ ὄντως ἦταν δοῦλοι περιῆλθαν σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἀπλῶς λόγῳ τυχαίων περιστάσεων. Ἀλλὰ ἐνῶ ὡς ἐδῶ αὐτὸ τὸ δεχόταν ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ συμπέρασμα του ἦταν ὅτι σὲ ἓναν ἰδανικὸ κόσμῳ ἡ δουλεία θὰ περιοριζόταν στοὺς «φυσικοὺς δούλους», καὶ ὅλοι ὅσοι δὲν ἦταν ἐκ φύσεως δοῦλοι θὰ ἦταν ἐλεύθεροι. Κανένα κείμενο δὲν σώζεται ἀπὸ τὸν πέμπτο αἰῶνα ποὺ πραγματικὰ καταδικάζει τὴ δουλεία αὐτὴ καθεαυτή. Τὸ

ὅτι κάθε δουλεία ἀντιβαίνει στὴ φύση ἐνδέχεται νὰ ἀποτελεῖ λογικὸ συμπέρασμα τῆς μεταξὺ νόμου καὶ φύσεως ἀντίθεσης ποὺ ἀνέπτυξε ὁ Ἀντιφῶν, ἀλλὰ δὲν ἔχουμε γραπτὰ στοιχεῖα ὅτι πράγματι ἔτσι καταδίκασε τὴ δουλεία, ἀπλῶς γιὰτί «θὰ πρέπει νὰ τὸ εἶχε κάνει»⁶. Τελικὰ, σὲ ἓνα τέτοιο συμπέρασμα πραγματικὰ κατέληξαν, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ εἶχε ὑπόψη του ὅταν ἔγραφε τὸ 1.3.4. τῶν *Πολιτικῶν*. Ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ πολὺ θὰ ἠθελαν νὰ μποροῦσαν νὰ ἀποδώσουν αὐτὴ τὴν ἄποψη στὸν πέμπτο αἰῶνα. Ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ὁ πρῶτος ποὺ μαρτυρεῖται ὅτι τὴν ὑποστήριξε εἶναι ὁ Ἀλκιδάμας, μαθητῆς τοῦ Γοργία, ὁ ὁποῖος στὸν Μεσσηνιακὸ Λόγο του ἔλεγε «ὁ Θεὸς ἔχει ἀφήσει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐλεύθερους, κανένα ἢ Φύση δὲν ἔκανε δοῦλο». Ἡ χρονολογία ὅμως τοῦ Λόγου κάλλιστα μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ 362 π.Χ. ἢ μεταγενέστερη, καὶ μόνο οἱ Στωικοὶ βλέπουμε ὅτι παρέχουν πλήρη θεωρητικὴ ὑποστήριξη στὴ διδασκαλία ὅτι κανένας ἄνθρωπος δὲν εἶναι φύσει δοῦλος.

Τὰ πράγματα εἶναι κάπως καλύτερα σχετικὰ μὲ τὶς μαρτυρίες ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἀντίθεση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. Γενικὰ οἱ Ἕλληνες εἶχαν πολὺ ἰσχυρὸ τὸ αἶσθημα ὅτι ἦταν ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Κατὰ τὸν Ἑρμῖππο, ὅπως τὸν παραθέτει ὁ Διογένης Λαέρτιος (1.33), ὑπῆρχαν μερικοὶ ποὺ ἔλεγαν ὅτι ὁ Σωκράτης συνήθιζε νὰ λέει ὅτι ὑπῆρχαν τρία πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ὄφειλε εὐχαριστίες στὴν Τύχη: πρῶτον, ὅτι εἶχε γεννηθεῖ ἄνθρωπος καὶ ὄχι ζῶο· δεύτερον, ὅτι εἶχε γεννηθεῖ ἄνδρας καὶ ὄχι γυναίκα, καὶ τρίτον, ὅτι εἶχε γεννηθεῖ Ἕλληνας καὶ ὄχι βάρβαρος. Ὁ ἴδιος ὁ Ἑρμῖππος ὑπέθετε ὅτι στὴν πραγματικότητα ἡ ἱστορία αὐτὴ συνδεόταν μὲ τὸν Θαλῆ τὸν Μιλήσιο. Εἴτε στὴ μία εἴτε στὴν ἄλλη περίπτωση ἐξέφραζε σωστὰ τὴν παραδοσιακὴ ἑλληνικὴ ἀντίληψη τόσο γιὰ τοὺς βαρβάρους ὅσο καὶ γιὰ τὶς γυναῖκες.

6. Ὅπως στὴν οὐσία λέει ὁ W. Nestle, *Vom Mythos zum Logos*, 2η ἐκδ. 1942, 377-8.

Μιά και θὰ συζητήσουμε πρῶτα τὴ σύγκριση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων θὰ μᾶς διευκολύνει νὰ ἀρχίσουμε μὲ τὴ θέση πού υἱοθετεῖ ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτεία*, ὅπου κάνει μιὰ πολὺ βασικὴ διάκριση μεταξὺ τῶν δύο. Ἡ φυσικὴ σχέση μεταξὺ Ἑλλήνων εἶναι σχέση συγγένειας καὶ οἰκειότητος. Ἔτσι εἶναι φύσει φίλοι. Ὄταν πολεμοῦν μεταξὺ τους, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἢ Ἑλλάδα εἶναι ἄρρωστη καὶ σπαράσσεται ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον. Κατὰ συνέπεια αὐστηρὰ ὄρια πρέπει νὰ ἐπιβληθοῦν στὸ τί ἐπιτρέπεται νὰ κάνουν ὅταν πολεμοῦν μεταξὺ τους. Ἰδιαίτερα, εἶναι ἐντελῶς λάθος ἑλληνικὰ κράτη νὰ πωλοῦν Ἑλληνες ὡς δούλους. Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς ἰσχύει ὅταν Ἑλληνες πολεμοῦν μὲ βαρβάρους, γιατί οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ βάρβαροι εἶναι φύσει ἐχθροί. Ὄταν μάχονται ἐμπλέκονται σὲ πόλεμον, καὶ σωστὸ εἶναι τότε οἱ Ἑλληνες νὰ μεταχειρίζονται τοὺς βαρβάρους ὅπως οἱ Ἑλληνες τῶρα (ἐσφαλμένα) μεταχειρίζονται ἄλλους Ἑλληνες (*Πολ.* 469b-471c). Ἀπὸ αὐτὸ εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Πλάτων δέχεται καὶ ἐπιδοκιμάζει τὸν θεσμό τῆς δουλείας ἀκόμη καὶ στὴν ἰδανικὴ του πολιτεία. Αὐτὸ τὸ κάνει γιατί πιστεύει ὅτι οἱ βάρβαροι εἶναι φύσει κατώτεροι τῶν Ἑλλήνων, πού εἶναι καὶ οἱ μόνοι κατάλληλοι γιὰ ἐξουσιαστὲς λόγω τῆς ἀνώτερης νοημοσύνης τους καὶ τῆς φιλομάθειάς τους. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπλῶς ἀκολουθεῖ τὸν Πλάτωνα ὅταν στὰ *Πολιτικά* (1252b7-9) παραθέτει ἐπιδοκιμαστικὰ τὴν ἄποψη τῶν ποιητῶν ὅτι εἶναι σωστὸ νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ἑλλήνων οἱ βάρβαροι, γιατί εἶναι φύσει δοῦλοι.

Στὰ οὐσιώδη σημεῖα τῆς πλατωνικῆς θέσης φαίνεται νὰ ἔχει προηγηθεῖ ὁ Γοργίας (DK 82B5b), ὁ ὁποῖος, στὴν προσπάθειά του νὰ ἐνώσει τοὺς Ἑλληνες καὶ νὰ στρέψει τὴν ἐνεργητικότητά τους ἐναντίον τῶν βαρβάρων, διακήρυσσε ὅτι οἱ νίκες κατὰ τῶν βαρβάρων ἀπαιτοῦν ὕμνους, ἐνῶ οἱ νίκες κατὰ τῶν Ἑλλήνων θρήνους. Μιὰ διαφορετικὴ γνώμη φαίνεται νὰ ἔχει ὁ Ἰππίας στὸν *Πρωταγόρα* (337c-d), ὅταν δηλώνει στοὺς παρισταμένους ὅτι τοὺς θεωρεῖ «συγγενεῖς καὶ οἰκείους καὶ συμπολίτες σύμφωνα μὲ τὴ φύση, ἀλλὰ ὄχι σύμφωνα μὲ τὸν νόμον. Γιατὶ τὸ ὅμοιο

εἶναι φύσει συγγενὲς μὲ τὸ ὅμοιο, ἐνῶ ὁ νόμος, πού εἶναι δύναστης τῶν ἀνθρώπων, συχνὰ βίαια ἐπιβάλλει καταναγκασμοὺς πού ἀντιβαίνουν στὴ φύση». Στὴν πραγματικότητα ὅλοι «οἱ παριστάμενοι» εἶναι Ἑλληνες, ἔτσι ὥστε εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ἐννοεῖ τίποτα περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι εἶχε πεῖ ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτεία*, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἑλληνες ἀποτελοῦν μιὰ οἰκογένεια. Αὐτὰ πού λέει ὁ Ἰππίας θὰ ταίριαζαν πράγματι μὲ τὰ συμφραζόμενα, ἂν ἰσχυριζόταν δηλαδὴ ὅτι ὑπάρχει μιὰ φυσικὴ συγγένεια μεταξὺ τῶν σοφῶν, ὅπου κι ἂν ὑπάρχουν, Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων, ἢ ἴσως ἀπλῶς ὅπου κι ἂν ὑπάρχουν ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες. Ἀλλὰ ἡ καθολικότητα τῆς δεύτερης πρότασης πού παρατίθεται ἀνωτέρω, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ὅμοιο εἶναι φύσει συγγενὲς μὲ τὸ ὅμοιο, ὑποδηλώνει ὅτι πιθανῶς ἤθελε νὰ προχωρήσει περισσότερο καὶ νὰ ὑποστηρίξει τὴν καθολικὴ συγγένεια ὅλων τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔχουν κοινὴ ὅποιαδήποτε ἰδιάζουσα ὁμοιότητα, λ.χ. ὅλα τὰ παιδιά, ὅλες οἱ γυναῖκες, ὅλοι οἱ σοφοὶ ἢ ὅλοι οἱ ἐπαῖτες, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Μιὰ πιὸ συγκεκριμένη δήλωσις, πού δυστυχῶς ἀκόμη εἶναι δύσκολο νὰ ἐρμηνευθεῖ μὲ ἀκρίβεια, βρίσκουμε στὸ παπυρικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀντιφῶντα (DK 87B44, II σ. 352-3), τοῦ ὁποῖου ἡ πρώτη πρόταση ἔχει ἤδη παρατεθεῖ ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ σεβασμοῦ τὸν ὁποῖο κερδίζουν οἱ ἄνθρωποι ἀνώτερης καταγωγῆς.

Σεβόμαστε καὶ τιμοῦμε τοὺς γιόους τῶν ἐπιφανῶν πατέρων, ἀλλὰ ἐκεῖνους ἀπὸ μὴ ἐπιφανῆ οἰκογένεια οὔτε τοὺς σεβόμαστε οὔτε τοὺς τιμοῦμε. Σ' αὐτὸ ἔχουμε ἐκβαρβαρωθεῖ στίς μεταξὺ μας σχέσεις. Διότι ὅλοι εἴμαστε φύσει ὅμοια πλήρως προσαρμοσμένοι νὰ εἴμαστε εἴτε βάρβαροι εἴτε Ἑλληνες. Αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε ἀπὸ τὰ πράγματα πού εἶναι φύσει ἀναγκαῖα γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὰ εἶναι ἐλεύθερα σὲ ὅλους νὰ τὰ ἐξασφαλίζουν μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, καὶ σὲ ὅλα αὐτὰ κανένας ἀπὸ μᾶς δὲν διακρίνεται οὔτε σὰν βάρβαρος οὔτε σὰν Ἑλληνας. Διότι ὅλοι ἐκπνέουμε στὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα καὶ τὰ ρουθόνια μας καὶ ὅλοι τρῶμε μὲ τὰ χέρια μας.

Ἐδῶ ὑπάρχει κάποια ἀβεβαιότητα γιὰ μερικὲς ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες λέξεις τοῦ κειμένου ποὺ μεταφράσαμε στὶς δύο τελευταῖες προτάσεις. Ἀλλὰ τὸ γενικὸ νόημα τοῦ χωρίου δὲν ἀμφισβητεῖται. Αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἀντιφῶν εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει βασικὴ διάκριση καθορισμένη ἀπὸ τὴ φύση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἢ μεταξὺ εὐγενῶν καὶ μὴ εὐγενῶν. Λιγότερο σαφὴς εἶναι ὁ εἰρμὸς τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τὸ συγκεκριμένο συμπέρασμα στὸ ὁποῖο ὁ Ἀντιφῶν θέλει νὰ καταλήξει. Κατὰ τὴ συνήθως υἰοθετούμενη μετάφραση τῆς τρίτης πρότασης τοῦ χωρίου, στὴ θέση τῶν γραμμένων μὲ πλάγια λέξεων παραπάνω ἔχουμε κάτι σὰν αὐτό: «Διότι φύσει εἴμαστε πλασμένοι νὰ εἴμαστε σὲ ὅλα ὅμοιοι, καὶ οἱ βάρβαροι καὶ οἱ Ἕλληνες». Ἐχουμε λοιπὸν μιὰ πολὺ παράξενη λογικὴ ἀλληλουχία, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Guthrie, δηλαδή: «Δίνουμε μεγάλη σημασία στὴν ὑψηλὴ καταγωγή, ἀλλὰ αὐτὸ σημαίνει ὅτι συμπεριφερόμαστε ὅπως οἱ βάρβαροι, διότι στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους καὶ στοὺς Ἕλληνες»⁷. Αὐτὸ ἀπλῶς δὲν ἔχει νόημα, οὔτε καὶ ἀποτελεῖ ἀκριβὴ μετάφραση. Ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται, ὅπως παρατήρησε ὁ Guthrie, εἶναι νὰ ἐπανεέλθουμε στὴ μετάφραση τῶν πρώτων ἐκδοτῶν τοῦ παπύρου, Grenfell καὶ Hunt, δηλαδή τὶς γραμμένες μὲ πλάγια λέξεις: «Διότι ὅλοι εἴμαστε φύσει ὅμοια πλήρως προσαρμοσμένοι νὰ εἴμαστε εἴτε βάρβαροι εἴτε Ἕλληνες». Μὲ τὴ μετάφραση αὐτὴ χρειαζόμαστε μιὰ διαφορετικὴ συνολικὴ ἐρμηνεία τοῦ εἰρμοῦ τοῦ ἐπιχειρήματος, καὶ τὸ ὅτι δὲν ἔχουμε κατανοήσει τί μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὴ εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὁ λόγος ποὺ κατέληξε γενικὰ νὰ τὴν ὑποκαθιστᾷ μιὰ λιγότερο ἀκριβὴ καὶ λιγότερο πιθανὴ μετάφραση.

Πιστεῦω ὅτι ὁ μῦθος ποὺ ὀδηγεῖ στὴ σωστὴ ἐρμηνεία βρίσκεται σὲ ἓνα χωρίο τῆς ἱπποκρατικῆς πραγματείας *Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων*, κεφ. 12. Ἡ πραγματεία στὸ σύνολό της ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἐπιδράσεις τῶν κλιματολογικῶν καὶ περιβαλλοντικῶν

7. *History of Greek Philosophy*, III.153.

διαφορῶν στὴν υγεία καὶ στὸν χαρακτήρα. Στὸ κεφάλαιο 12 γίνεται σύγκριση μεταξὺ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης (δηλαδή τῆς καθαυτὸ Ἑλλάδας), καὶ τονίζεται ὅτι στὴ Μικρὰ Ἀσία οἱ συνθήκες εἶναι τέτοιες ποὺ τὸ θάρρος, ἡ φιλοπονία καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς δράση δὲν μποροῦν νὰ ἐκδηλωθοῦν ἐκεῖ οὔτε ἀνάμεσα στοὺς αὐτόχθονες οὔτε ἀνάμεσα στοὺς ἐποίκους, ἀλλὰ βασιλεύει ἀπόλυτα ἡ ἡδονή. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἀντίθεση εἶναι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνες ποὺ ζοῦν στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ οἱ ὁποῖοι ἔχουν αὐτὲς τὶς ιδιότητες. Ὅταν ὅμως μεταναστεύουν στὴ Μικρὰ Ἀσία γίνονται σὰν τοὺς αὐτόχθονες Ἀσιάτες Λυδούς, τοὺς ὁποῖους οἱ Ἀθηναῖοι σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἑαυτοὺς των θεωροῦσαν παρηκμασμένους καὶ τρυφηλοὺς.

Μὲ βάση τὸ κείμενο αὐτό, ποὺ ἀνήκει καὶ τὸ ἴδιο στὸν πέμπτο αἰῶνα, εἶναι δυνατὸ νὰ προτείνουμε τὴν ἐξῆς ἐρμηνεία τῶν ὅσων λέει ὁ Ἀντιφῶν. Ὡς πρὸς τὸ σῶμα, δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ φύση διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων — ὅλοι ἔχουμε τὶς ἴδιες ἀνάγκες καὶ τὸν ἴδιο φυσικὸ ἐξοπλισμό. Ἀλλὰ ὡς ἀποτέλεσμα μετέπειτα ἐπιδράσεων ἔχουμε τὴν ἱκανότητα νὰ ἀναπτυσσόμαστε μὲ διαφορετικὸς τρόπους —μποροῦμε λοιπὸν νὰ εἴμαστε εἴτε Ἕλληνες εἴτε βάρβαροι, εἴτε εὐφυεῖς καὶ πολιτισμένοι εἴτε φιλήδονοι καὶ ἀνόητοι. Μὲ τὸ νὰ θαυμάζουμε ἀνόητα τοὺς γιοὺς τῶν εὐγενῶν πατέρων καὶ νὰ τοὺς θέτουμε σὲ ἀνώτερη μοῖρα ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εἶναι ταπεινῆς καταγωγῆς συμπεριφερόμαστε ὅπως οἱ βάρβαροι, σὰν νὰ ἔχουμε γίνῃ βάρβαροι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ νὰ ἔχουμε χάσει τὴν εὐφυΐα ποὺ μᾶς ταιριάζει σὰν Ἕλληνες ποὺ εἴμαστε. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ λύνει τὸ πρόβλημα τῆς νοηματικῆς συνοχῆς τοῦ χωρίου καὶ ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κρατήσουμε τὴν ἀκριβέστερη μετάφραση τῆς γραμμένης μὲ πλάγια πρότασης. Μὴ ἔχοντας ὅμως τὸ ὑπόλοιπο μέρος τοῦ παπυρικοῦ ἀποσπάσματος δὲν μποροῦμε, φυσικά, νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι δὲν ἐπιδέχεται καὶ ἀμφισβήτηση.

Στὴν ἱστορία ποὺ παρατέθηκενωρίτερα ὁ Σωκράτης παρουσιαζόταν νὰ λέει ὄχι ἀπλῶς ὅτι χαιρόταν ποὺ δὲν εἶχε γεννηθεῖ βάρβαρος, ἀλλὰ ὅτι ἐξίσου χαιρόταν ποὺ δὲν εἶχε γεννηθεῖ γυναί-